

CÂTĂ IDENTITATE NAȚIONALĂ AR PUTEA SĂ CONȚINĂ DREPTUL ROMÂNESC?

Prof. univ. dr. av. Valentin CONSTANTIN

Palatul de Justiție - acuarelă Ovidiu Iovanel

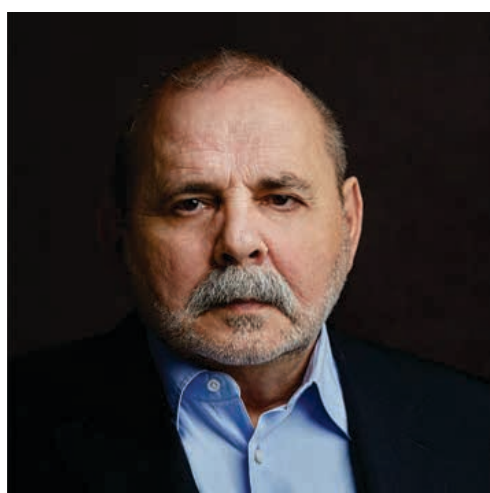
Întrebarea din titlu este pentru mine diferită de întrebarea: „Câtă identitate națională conține în acest moment dreptul românesc?”. Mă tem că dacă aș fi încercat să răspund la această a doua întrebare aș fi fost obstrucționat de câteva prejudecăți și false certitudini.

În schimb, răspunsul la întrebarea din titlu îmi va permite, sper, să tratez identitatea ca pe un aspect al autonomiei sistemului politico-juridic și să întreb dacă nu cumva ceea ce consumă relațiile noastre internaționale nu este mai curând autonomie decât identitate. Oricum, întrebarea din titlu o traversează, într-un fel sau altul, pe cea de-a doua.

Termenul „identitate națională” este folosit în sensul în care în instituțiile Uniunii Europene se vorbește despre identitate constituțională a statelor membre. Așa cum se poate observa ușor, frecventând discursuri și documente în care apare identitatea, termenul se plasează la un nivel de abstracțiune care descurajează o analiză și ar putea descuraja chiar și o descriere.

Este motivul pentru care Curtea noastră constituțională nu a reușit să depășească simpla evocare ritualică a conceptului și nu a reușit, după știința mea, niciodată, să ne prezinte prețioasele forme ale identității: idei sau instituții atât de specifice românilor încât e ușor să indici amprenta noastră identitară.

Sigur, în zorii modernității noastre, ai construcției principalilor piloni ai sistemului juridic românesc, nimeni nu era preocupat de identitate sau, dacă doriți, de ipoteza teoretică a identității. Eram cufundați într-un proces de aculturație juridică care a cuprins constituțiile

„Dacă m-ar fi întrebat cineva care dintre principalele sisteme juridice ale lumii mi se pare cel care posedă cea mai pronunțată identitate națională, aș fi răspuns fără să ezit: sistemul englez. Răspunsul ar fi implicat și ideea că este sistemul politico-juridic cel mai bine protejat de influențe externe.

noastre moderne, codurile și, inevitabil, o cantitate de legislație secundară. Sunt lucruri bine cunoscute.

Ceea ce doresc să subliniez este că atmosfera generală era una de încredere, ceea ce a inspirat o construcție instituțională rapidă, coerentă și comparabilă cu a celorlalte state, mai noi sau mai vechi, care se modernizau în jurul nostru.

O discuție detaliată despre calitatea normelor juridice, sau a noilor instituții, sau a învățământului juridic, nu servește scopurilor acestui text. Pentru tentative mai recente de diagnostic ale sistemului nostru juridic am trecut în revistă câteva numere recente ale *Palatului de Justiție*. Am găsit un text sceptic în legătură cu ingerințele Uniunii Europene în sfera „identităților naționale” (Marin Voicu), un altul despre un „globalism” pernicios care afectează „diversitatea națională și suveranitatea statelor-națiune” (Adrian Severin), un torent de exemple pentru fenomenul „justiției selective” (Mihai Adrian Hotca), am găsit judecători nemulțumiți de funcționarea sistemului judiciar (e.g. Andreea Ciucă, Evelina Oprina) și, un ultim exemplu, fără echivoc, expunerea unei crize a sistemului „cât muntele Ceahlău de mare” (Ioan Chelaru). Spre deosebire de perioada modernă, în cea post-modernă încrederea s-a estompat. Dacă m-ar fi întrebat cineva care dintre principalele sisteme juridice ale lumii mi se pare cel care posedă cea mai pronunțată identitate națională, aș fi răspuns fără să ezit: sistemul englez.

Răspunsul ar fi implicat și ideea că este sistemul politico-juridic cel mai bine protejat de influențe externe de natură să-i pericliteze sau

chiar să-i fi afectat identitatea.

După două lecturi recente, nu mai sunt atât de sigur de răspunsul meu. Am avut în mână două cărți excelente ale fostului judecător de la Curtea Supremă a Regatului Unit, Jonathan Sumption. Prima avea subtitlul *Dreptul și declinul politicii*, iar cea de-a doua era intitulată *Dreptul într-un timp al crizei*.¹ Lectura lor a făcut posibilă schița unei comparații a sistemului nostru juridic, care deși are o identitate neclară se simte deja încorsetat de dirijismul organelor Uniunii Europene, în special al Comisiei, cu un sistem care, deși are o identitate mai mult decât evidentă, se simțea de asemenea încorsetat.

Dacă aș fi englez probabil primul impuls ar fi să lupt pentru conservarea libertății politice tradiționale și pentru minunatul remediu care a fost întotdeauna pentru libertate *common law*. Aș considera că prețul izolării față de influențele celor inferiori ca tradiții politice ar fi un preț bun și necesar. Însă, al doilea impuls ar fi să privesc în jur și să analizez dacă astăzi izolarea mai este o atitudine realistă. Cine este în proximitatea politică a Regatului Unit? Statele Unite, Europa sau *Commonwealth-ul*?

Commonwealth-ul se bazează pe legături politice simbolice cu Regatul Unit, este expresia gratitudinii post-coloniale a fostelor colonii. Nu poate intra într-o discuție despre identitate. În schimb, este dificil pentru sistemul britanic să păstreze distanța față de sistemul juridic american.

În măsura în care America va rămâne un centru al inovației tehnologice, va exercita tot felul de influențe în proximitatea sa. (continuă în pag. 17)

Britanicii vor fi obligați la aculturații, mai ales aculturații tehnice, de tehnică juridică. Însă această categorie de aculturații nu cred că este de natură să afecteze semnificativ identitatea sistemului juridic proxim. Ar rămâne în discuție Europa.

Deși identitatea părea să fie decisivă în debaterile despre imigrație, Brexit și altele, Jonathan Sumption este sceptic în legătură cu utilitatea conceptului: „Ce înseamnă să fi englez în opoziție cu scoțian, francez sau european?” se întreabă Sumption. Sau, altă chestiune de identitate: „Suntem, în orice sens, același popor cu cei care cândva i-au persecutat pe eretici sau pe vrăjitoare, sau au cumpărat și vândut sclavi, sau au bombardat Dresda?”. Toate acestea sunt chestiuni de identitate.

Și totuși, Sumption precizează că Brexit nu a fost o chestiune de naționalism. A fost o chestiune de identitate. Britanicii au considerat Comunitatea la care au aderat o comunitate economică și nu o comunitate politică. Cu alte cuvinte, britanicii nu au acceptat niciodată dimensiunea politică a proiectului european. Au privit totul ca pe un aranjament pentru avantaje economice mutuale și nimic mai mult. Or, analizele de tip cost-beneficii nu au nici o legătură cu ideea de bază a proiectului european: creșterea solidarității membrilor pe măsura dezvoltării interdependenței și a internalizării beneficiilor. Paradoxal, în pofida faptului că era al doilea contributor la bugetul Uniunii după Germania, Regatul Unit nu credea în solidaritatea comunitară care exprimă reziliența sistemului, care îl ajută să depășească momentele de ineficiență ale membrilor (de exemplu, cazul Greciei). Deși în raporturile cu Uniunea Europeană identitatea britanicilor este o discuție istorică, ea este încă în joc în raporturile Regatului Unit cu sistemul Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). CEDO, cu programul său de activism juridic, amenință să impună valori politice care intră în contradicție cu principii bine consolidate de *common law*. Judecătorii de la Strasbourg nu prețuiesc în mod deosebit stabilitatea juridică, dimpotrivă, au un veritabil cult al actualizării valorilor, trăiesc cu impresia că trebuie să urmeze fluctuațiile opiniei publice sau agenda forțelor societății civile. De aceea, teoria marjei de apreciere lăsată la dispoziția statelor rămâne de multe ori o simplă teorie. Prin CEDO, Europa este proximitatea invazivă și imprevizibilă.

Pentru mine rămâne întrebarea: un proces de integrare mai accentuat, de pildă, prin

înlocuirea unui tip de decizii care astăzi preteinde unanimitatea membrilor cu decizii majoritare, va distruge identitățile naționale sau va afecta doar autonomia statelor?

Uniunea Europeană nu este o federație și nici nu cred că există astăzi o susținere politică a statelor pentru această formă de asociere. Rămâne totuși o organizație internațională de integrare, opusă organizațiilor de cooperare. Or, integrarea presupune un proces de centralizare, deși diferit, totuși asemănător procesului de centralizare federală. Prin urmare, natura politico-juridică a Uniunii rămâne una de tip federal. În această calitate, încorporează inevitabil antinomiile federale, puse în evidență de Carl Schmitt.

Statele se asociază în federații sau în structuri de tip federal pentru a obține mai multă eficiență și pentru a-și păstra independența, grație nivelului de eficiență pretins unui stat independent. Pe de altă parte, urmărirea eficienței implică decizii comune, care pretind o elaborare rapidă și o implementare unanimă. Statele trebuie să renunțe în acest scop la dreptul de veto pe care îl garantează regula votului unanim. Este un proces marcat de antinomii.

În fine, înțeleg că britanicii pot avea sentimentul că, prin Brexit, și-au recuperat în linii mari identitatea. Iar problema rămasă, cu jurisprudența activistă a CEDO, care contrazice alegerile Parlamentului britanic, e mai ușor de rezolvat.

Există însă pe agenda britanicilor și alte simptome ale crizei dreptului, de exemplu, inflația legislativă sau definirea conceptului de „merit” în procesul de selecție al judecătorilor, sau sub-reprezentarea femeilor în această profesie.² Însă cel mai serios semn al crizei este unul politic: declinul constant din ultimii ani al popularității Parlamentului. Constituțional, în Marea Britanie, Parlamentul este un suveran nelimitat. Este principala caracteristică identitară a sistemului. De aceea, o criză de încredere în Parlament pune în lumină un declin al caracterului comunitar al națiunii.³ Despre crize nu aș putea niciodată susține că noi le-am aculturat sau transplantat. În materia crizelor, pur și simplu, ne sincronizăm cu alte națiuni și nu cred, spre deosebire de un distins autor român, că este posibilă rezolvarea crizelor. Cred că prin natura lor crizele se traversează, nu se rezolvă.

Să revin însă la identitate. Încerc să mă gândesc, sub presiunea titlului, la viitorul

identității noastre. Nu găsesc, în pofida stăruinței, identitatea politico-juridică în istoria noastră. Nu înțeleg, de exemplu, și nimeni nu a reușit să explice care este înțelesul ascuns sau profund al articolului 1(3) din Constituție, în special al sintagmei „în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român”.

Ceea ce am înțeles din diversele intervenții publice este că ar fi necesar fie să ne afirmăm caracterul nostru specific în procesele de adoptare a deciziilor europene, fie să realizăm o recuperare, nu se explică în ce mod concret, a unei autonomii de decizie, abandonată astăzi în favoarea Uniunii Europene.

Poate că vrem să apară prea multă gândire autonomă dintr-o dată. La fel cum poate că vrem să vedem o comunitate epistemică acolo unde statul cultivă grupuri de specialiști prost plătiți, sau poate că vrem debateri și polemici viguroase acolo unde cultivăm, sub titlul de „conferințe”, colaje de monologuri previzibile.

Aș vrea să știu dacă
avem sau nu un corp
de experți capabili
să adapteze directivele
europene după un
specific național.
Sau aș vrea să știu
dacă există sau nu
contribuții autohtone
la dezvoltarea câmpului
de aplicare a drepturilor
omului garantate
internațional.
Și aș mai vrea ceva.
Să citesc antologii
intitulate **Marile
motivări judiciare
românești,
Marile RIL-uri...**

Am nostalgia mai multor discuții preliminare în timpul crizelor sau după crize. De exemplu, aș vrea să aflu în cât timp se poate schimba percepția publică despre starea unui sistem judiciar sau dacă revenirea la adoptarea legislației prin metoda parlamentară rămâne sau nu o utopie. Aș vrea să știu dacă avem sau nu un corp de experți capabili să adapteze directivele europene după un specific național. Sau aș vrea să știu dacă există sau nu contribuții autohtone la dezvoltarea câmpului de aplicare a drepturilor omului garantate internațional. Și aș mai vrea ceva. Să citesc antologii intitulate: *Marile motivări judiciare românești*, *Marile RIL-uri* sau, de ce nu, *Marile rechizitorii ale primului deceniu al secolului XXI*. În tot acest context, nu văd deloc câtă identitate națională ar putea să conțină dreptul românesc pentru că nu am observat nici măcar deficitul actual de identitate. Cred însă în prezența elementelor de criză semnalate de colegii mei. O rescriere a Constituției ar fi utilă, pentru că nu ne putem baza prea mult pe Curtea Constituțională care să o rescrie prin interpretări. Cred că sistemul judiciar ar trebui reformat rapid, mai ales în materie penală, însă nu cred în nivelul înalt al așteptărilor reformiste.

În loc de concluzii, aș vrea să spun ceva despre subiectul delicat al culturii noastre juridice. Există o frază care nu îmi aparține și despre care nu îmi amintesc cum s-a instalat în mintea mea. Am adaptat-o ca pe o bravă nouă prejudecată: „Cele mai profunde schimbări în cultura juridică sunt opera timpului, o operă în care fiecare individ joacă, inconștient, un rol infim”. Eliberat de povara unor eventuale roluri culturale, m-am apucat să traduc în ultimul timp literatură juridică, împreună cu un coleg avizat și pasionat de drept. Sunt texte care, în mod conștient, și în circumstanțe fericite, ar putea să provoace bucurii.

1 v. Jonathan Sumption, *Trials of the State, Law and the Decline of Politics*, Profile Books, London, 2019 și Jonathan Sumption, *Law in a Time of Crisis*, Profile Books, London, 2021 și v. Jonathan Sumption, *Brexit: a Primer for Foreigners*, în *Law in a Time of Crisis*, cit., p. 173 et passim.

2 În Franța se manifestă un proces invers. La Școala Națională de Magistratură se observă o reluctanță a bărbaților față de profesia de magistrat, deoarece 83% din absolvenți sunt femei.

3 V. Jonathan Sumption, *Constitution, New and Old*, în *Trials of the State*, cit. p. 95

Judecătorii Curții de Apel București -1910